

A GRÖSZ-PER – háttér-információk egy könyvtörténeti konferenciához

Forrás:

A Grösz-per előkészítése. Szerk.: Szabó Csaba, Osiris-Budapest Főváros Levéltára, Bp. 2001

Balogh Margit, Szabó Csaba: A Grösz per. Kossuth Kiadó (Híres politikai perek sorozat)

ELŐZMÉNYEK

1948. december 26. Mindszenty József letartóztatása, majd koncepció per

1948. december 28. Kádár János belügyminiszter lemondásra szólította fel Grösz érseket és még három püspököt, hamarosan felvetik az egyház és az állam viszonyának új alapokon történő rendezését

1949. január 7. Mócsy Imre jezsuita pápai levelet hoz a püspöki karnak: ne egyezzenek meg a kommunista hatalommal, ne engedjenek a nyomásnak – Grösz kommentárja: „*most már legalább nincs rajtunk a felelősség*”. Mi jöhet még? – Czapik érsek válasza: „*a mártíromság*”.

A püspöki kar ezután másfél éven át küzdött az egyház-állam megegyezésének kikényszerítése ellen, miközben 1950 nyarára elindult a papi békemozgalom (szembeállítva az alsópapságot és a püspököket), akadályozták a hitoktatást, folytatódtak a püspökök elleni nyílt támadások, szerzetesek elleni atrocitások (kitelepités, időnként embertelen körülmények), a magyar katolikus egyházat izolálták Rómától.

1950. augusztus 30-án a püspöki kar végül aláírt egy megállapodást, melyben elismerte a Népköztársaság államrendjét és kormányát, az állam ennek ellenére néhány ház kivételével hamarosan megvonja a szerzetesrendek működési engedélyét.

1951. elején, Grösz érsek helyzetértékelése a Vatikán számára: „*... a törvények, maga az alkotmány is, üres formulák, amelyeket a bíróságok annyiban alkalmaznak, amennyiben a hatalomnak vagy a kommunista pártnak kedveznek.*” Az érsek úgy vélte, eszköztelenek és tehetetlenek az állami atrocitásokkal szemben, véleményüket még híveik számára sem tudják publikálni.

1951. március végén az ÁVH letartóztatta a pálos rend számos tagját. Közben aláírásokat gyűjtöttek a Béke Világtanács berlini deklarációja mellett, nyomást gyakorolva papokra és püspökökre: a papi békemozgalom által szorgalmazott aláírás megtagadása újabb botránykő lett a kormányzati kommunikációban.

1951. április végén Grösz és egyéb püspökök elleni sajtótámadások, papi körökben már terjedt Grösz érsek kitelepítésének, az érseki palota elfoglalásának álhíre.

1951. május 4. Révay József előterjeszti az egyházpolitika módosításának tervezetét a Magyar Dolgozók Pártja Titkárságának ülésén. Az egyházpolitikai változások oka: az 1950-es egyezmény és a szerzetesrendek feloszlata nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, sőt rövid távon rosszul sült el (a szerzetesek a zárdákból kikerültek a társadalomba). A cél egy újabb, „*komoly csapással a klerikális reakcióra*” annak bizonyítása, hogy az egyezményt a klerikális reakció megszegte, a püspöki kar hitszegő, a döntő tehát: „*a püspökök leleplezése a nép színe előtt.*” A javaslatból párthatározat lesz, meghatározzák, hogy ki/kik ellen irányuljon az új „csapás”, és lényegében körvonalazódik a későbbi koncepció per vázlata: „*Javasoljuk tehát, hogy Grösz és társai a perben igenis vádlottak legyenek, tartóztassuk le őket. Ennek előfeltétele azonban a komoly bizonyító anyag. Ha nincs elég bizonyíték, vagy ha a bizonyítékok túl közvetettek, akkor helyesebb háziőrizetbe venni, internálni őket, és így lehetetlenné tenni püspöki funkcióik gyakorlását.*” A jegyzőkönyvben egyébként a per valamennyi fontosabb vádpontja előre szerepelt: ellenforradalmi, államellenes szervezkedés, kémkedés, valutaüzérkedés, az állammal kötött egyezmény megszegése. A váz tartalommal

való megtöltése ezután az ÁVH munkatársainak feladata lett. (Egyébként **ugyanezen a napon határozták el az Állami Egyházügyi Hivatal létrehozását**, mely az egyházak ellenőrzésének-kézbentartásának hathatós eszközévé vált a jövőben.)

FONTOSABB ADATOK A PERREL KAPCSOLATBAN

1951. május 4. után, KÉT HÉT ALATT készítette elő az ÁVH a legkiterjedtebb koncepciók perként elhíresült Grósz-per, ez nem ment volna „félkész panelek” nélkül, bizonyos szereplőket-szálakat relációba kellett hozni, kapcsolódási pontokat találni...

1951. május 18. Grósz József érseket az ÁVH letartóztatja Kalocsán, Budapestre szállítják. Az ezt követő kb. egy hónap a szereplők megtörésének-betanításának időszaka, a per lefolyását kellően biztosítani kellett, mintha színi előadásra készültek volna, próbákkal...

1951. június 22-26. a nyilvános főper tárgyalása a Budapesti Megyei Bíróságon – Jún. 28-án Grósz érseket 15 év börtönre ítélik (8 másik vádlott társából egyet azonnal, kettőt később ítélték halálra), de 24 mellékperben **összesen több mint kétszáz ítélet született, (17 halálos, 55 tíz év feletti börtön)**...

1956. május 12-én az Elnöki Tanács a püspöki kar előzetes kérésére kegyelemben részesítette Grósz Józsefet, aki május 19-én visszatért székhelyére, Kalocsára

1990. május 18-án a Grósz-per ítéletét semmissé nyilvánították.

A MÓDSZEREK

Az ÁVH kiterjedt eszköztára ebből az időszakból ma már közismert.

Grósz érsek esetében ez némileg eltért, őt **fizikailag, közvetlenül nem bántalmazták**, a nála használatos eszközök:

- éjjel-nappali, kimerítő, folyamatos vallatások,
- fenyegetések és engedékenység (ígéretések) váltott alkalmazása
- **nikotinéhség**, cigarettamegvonás, majd adagolás manipulálása
- **három napos sötétzárka** (a hírhedt pinchelyiségekben, nedves cella, egyetlen fapriccs, takaró és bármilyen egyéb tárgy nélkül, ételmegvonással)
- fogdahálózati ügynök alkalmazása cellatársként,
- szembesítési-vallomási gyakorlatok, a per előkészítésére

A per előtti utolsó héten további gyakorlás a vallomás írásban történő, ismételt rögzítése (nem volt elég a felmondás), orvosi kezeléssel, ruha (új zakó) készítésével, Péter Gábor ellenőrző látogatásaival.

HOGY KERÜLTEK KÖNYVEK A BÍRÓSÁG ASZTALÁRA?

Az összeesküvés anyagi fedezete, **valutaüzérkedés**, műkincsek külföldre csempészése-eladása vádponthoz kapcsolódott **a Kalocsai Kódex ügye és további 8 (vallomások) vagy 10 (tárgyalás-ítélet) ősnymtatvány értékesítése**. Címek, pontosabb meghatározások sem az előkészítő iratokban, sem a perben **nem szerepelnek**, a könyvek ügye végül átkerült a Gombos Károly és társai mellékperbe (Gombos Grósz irodaigazgatója volt korábban), melynek tárgyalására augusztus 9-én került sor. A könyvek számával-vételével kapcsolatos információk a különféle dokumentumokban (vallomások, szembesítés, tárgyaláson elhangzottak) ellentmondásosak voltak.

KÖNYVBŐL TÁRGYI BIZONYÍTÉK

Az említett perekben **hangsúlyos volt valamennyi vádpont megfelelő bizonyítása, pontosabban inkább „szemléltetése-illusztrálása”**: orosz katonák legyilkolását pl. kiásott árkokkal, különféle irányba mutató emlékezők fotóival „bizonyították”, s a fegyveres felkelés előkészítése címén lefoglalt rozsdás fegyverek száma kb. 50 volt, néhány száz lőszerrel... A könyvek vonalához is **kellett logikus módon valamilyen tárgyi bizonyíték, sőt személyes**

kapcsolat, vádlott is, hiszen nem lehetett kalocsai személy a külföldi értékesítő. Erre a szerepre választották ki Szalai Béla személyét, aki bibliofil, művelt ember volt, személyesen ismerte Grösz érseket és munkatársait, és külföldi jártassága is volt.

Szalai (Hamulyák) Béla (1905-1987) 1933-tól a VKM-ben dolgozott, 1939-től miniszteri titkár, majd 1940-től részt vett az erdélyi közoktatási ügyek átszervezésében. 1941-től ugyanilyen feladatkörben, a Délvidéken dolgozott, így került kapcsolatba a Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye szervezetével, iskoláival. 1947-ben került át a VKM-ből az Országos Levéltárba, 1950-ben nyugdíjazták, de 1951-től a Magyar Állami Földtani Intézet irodavezetője lett Egerben. Hét év börtönre ítélték a Grösz-per Gombos Károly-féle mellékperében, 1956 januárjában szabadult.

Szalai Béla lakásán „találta meg” az ÁVH egy többszörösen módosított (több változatban fennmaradt) jegyzőkönyv tanúságaként azt az „egyetlen tételt”, mely egy négy kötetes mű Kalocsán kiemelt darabja, s mely a könyvekkel kapcsolatos visszaélések bemutatására, Szalai Béla bűnösségének igazolására volt hivatott. (Az érintett ősnymtatvány: Capreolus: Aquinói Szent Tamás teológiájához írt kommentárok, Velence, 1483-1484, melynek harmadik kötete volt a kiemelt darab. Jelzetek: In 137/1-3, 12118/1-2, 4.) Az említett kötet „vándorútjára” és jelenlegi meglétére íj. Szalai Béla cikke utalt (Egyetlen tétel - Egy ősnymtatvány az ötvenes évek koncepciós pereinek útvesztőjében. Magyar Nemzet Magazin, 2013. február 2. szombat, 33.o.)

GYŰJTEMÉNYI TANULSÁGOK – NEM „EGYETLEN” TÉTEL

A perben szereplő ősnymtatvány-számok is figyelmeztetnek, hogy gyűjteményi szempontból a hiánylisták ma nem csupán egyetlen tételről beszélnek. Az 1951-ben lezárt érseki könyvtár állományáról 1954-ben, az OSZK munkatársainak közreműködésével készítettek ősnymtatvány-hiánylistát (10 mű, 7 kötetben), melyet később további összeállítások egészítettek ki (30 mű, 17 kötetben). A perben konkrétan – egyetlen tételként – említett Kalocsai Kódex ugyanakkor valóban eladásra került 1949-ben. A könyvtár régi leírásait figyelembe véve tehát számos hiányzó tétel említhető, melyek kapcsán az utókor gyűjteményi-szakmai kötelessége a könyvtörténeti vizsgálat, az említett művek sorsának lehetőség szerinti kiderítése. Erre az internetes katalógusok, digitális képek világában, ma már sokkal jobb lehetőségek vannak, mint akár csak tíz évvel ezelőtt. A mi szakmai illetékességünk nem az erkölcsi-, jogi- vagy anyagi elégtétellel kapcsolatos, feladatunk viszont az aprólékos, valós adatok begyűjtése, mellyel egy-egy dokumentum sorsa tisztázható-rekonstruálható. Ez a felelősségünk véleményem szerint nem elhanyagolható, hiszen – az egykori bíróságtól eltérően – nekünk elsősorban valós adatokra, és nem számokra-bélyegekre-ítéletekre van szükségünk. A jövőben a magam részéről ehhez a folyamathoz szeretnék hasznos adatokkal szolgálni, és ehhez kérem más gyűjtemények-intézmények munkatársainak közreműködését-segítségét.

Kalocsa, 2014. március 21.

Lakatos Andor
levéltárvezető, KFL